

Стан соціальної сфери та її роль у житті населення закарпатської області

Євгенія Святославівна Палійчук, Ужгородський національний університет,
palyjchuk@bk.ru

PALYJCHUK, Evgeniya Svyatoslavivna. Situation with social sphere and her role in people's lives in Transcarpathian. *Individual and Society*, 2013, Vol. 16, No. 2.

Article is devoted to the development of social infrastructure and its impact on the living conditions of the Transcarpathian region. Changes in living conditions, welfare, nutrition, education, cultural recreation.

Social sphere. Social infrastructure. Social policy.

Вступ.

Соціальна сфера діяльності на регіональному рівні полягає у здійсненні просторових процесів у суспільстві, впровадженні раціональних форм організації життя людей з точки зору умов праці, побуту, відпочинку, розвитку особистості, відновлення життя, відтворення населення. Ця сфера безпосередньо пов'язана з політикою, економікою, соціологією, демографічними дослідженнями тощо. Питання стосовно розвитку соціальної сфери як виду економічної діяльності розглядаються виключно в контексті організації життя людей в межах конкретної території, територіальної організації праці.

До складу соціальної сфери регіону відносяться установи, що сприяють відтворенню населення, установи охорони здоров'я, соціального захисту населення, організація санаторно-курортного, туристично-готельного обслуговування, фізкультури і спорту. Завдання регіональних установ, що сприяють відтворенню населення — задовільнити потреби людей. Фахівці установ охорони здоров'я, наприклад, вивчають рівень захворюваності людей окремими хворобами, причини, що впливають на наявність того чи іншого класу хвороб. Наявність населення, фізичний стан людей використовують для визначення потреб у закладах охорони здоров'я, мережі медичних закладів, мережі будинків-інтернатів для пристарілих та інвалідів, санітарно-курортних та інших закладів.

Важливе значення для населення, що проживає на території певного регіону, має використання установ освітньо-культурного та духовного спрямування. Від стану освіти залежить науковий потенціал суспільства та його розвиток. Широка сітка закладів культури сприяє духовному зростанню суспільства. До складу цих закладів входять музичні школи, школи художнього мистецтва, бібліотеки, клуби, театри, музеї тощо.

Серед установ, що задовольняють матеріально-побутові потреби населення, важливе місце займають установи житлово-комунального та побутового обслуговування. Від їх роботи, від рівня обслуговування населення залежать соціальні умови життя і праці людей, загальна культура суспільства. Розвинута організація побутового обслуговування дає можливість значно скоротити час кожної людини на виконання побутових робіт, використати вивільнений час для задоволення культурних потреб, організацію спортивних заходів, туризму тощо.

Науковим дослідженням соціальних процесів на регіональному рівні українськими вченими-економістами приділяється значна увага. Результати наукових досліджень та узагальнення досвіду практичної роботи дають можливість для вивчення та узагальнення тенденцій у змінах соціальних процесів, оцінити вплив на ці процеси економічної трансформації суспільства, змін у характері виробничих відносин тощо.

Проблеми розвитку соціальної сфери висвітлені у працях багатьох українських вчених. Наприклад, Ляшенко О.А. досліджує джерела [фінансування соціальної сфери сільських територій](#), проблеми розвитку та реалізації соціальної політики присвятили свої дослідження В.І.Куценко та С.І.Бандур, Пакулін С.Л. та Топчій О.О. проаналізували розвиток соціальної сфери на регіональному рівні, у 2012 році **Пушак Я.Я. та Прутула Х.В. опублікували вивчення державного стимулювання розвитку сільських територій як передумови забезпечення продовольчої безпеки держави. Цікавим дослідженням, в якому частково висвітлені проблеми соціальної сфери, є праця вчених А. С.Гальчинського, В. М. Геєця, П. І. Гайдуцького та П. Т. Саблука "Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015) шляхом європейської інтеграції"**.

Метою дослідження є оцінка умов життя населення Закарпатської області, визначення пріоритетів стратегії соціального розвитку і підвищення добробуту населення. В даному дослідженні автором проводитиметься аналіз статистичної інформації щодо функціонування галузей соціальної інфраструктури.

Результати дослідження.

Для дослідження соціальної інфраструктури необхідним є визначення сукупності галузей, які складають структуру соціальної мережі.

Соціальна інфраструктура — це особливий комплекс галузей народного господарства — таких, як освіта, охорона здоров'я, культура, мистецтво, житлово-комунальне господарство, торгівля тощо. Функціональна спільність цих галузей полягає в тому, що праця в них спрямована безпосередньо на людину і суспільство в цілому. Соціальна інфраструктура все більше впливає на ефективність суспільного виробництва через головну продуктивну силу суспільства — людей. Неабиякою є роль соціальної інфраструктури у зростанні значення людського фактора.

Вплив соціальної інфраструктури на підвищення продуктивності праці виявляється в різних аспектах: розвиваються здібності людей до праці через піднесення освітнього і культурно-технічного рівня працівників, скорочуються втрати часу внаслідок скорочення захворюваності людей, створюються сприятливі соціально-побутові і житлові умови. Великою є роль соціальної інфраструктури й у виконанні таких соціальних завдань, як зближення за рівнем добробуту міського і сільського населення, згладжування регіональних відмінностей у рівні життя людей, посилення єдності у способі життя різних соціальних груп та прошарків населення. Активно впливає соціальна інфраструктура на формування прогресивної структури споживання і раціонального використання вільного часу працівників матеріального виробництва. В теперішній час розвиток галузей соціальної інфраструктури ще відстає від реальних потреб народу. Основною причиною цього відставання є успадкована Україною економічна система, яка виробляла продукцію здебільшого для виробництва чи мілітарних потреб, а на соціальну інфраструктуру виділяли кошти за залишковим принципом. У сучасних умовах соціальна інфраструктура являє собою необхідну ланку розвинутої системи суспільного розподілу праці. Як і в матеріальному виробництві, у соціальній інфраструктурі мають місце економічні відносини.

Економічні відносини в соціальній інфраструктурі за своєю економічною суттю є відносинами споживчого, нематеріального виробництва і виявляють себе, *по-перше*, як економічні відносини доведення матеріальних благ до споживання в соціальній інфраструктурі, *по-друге*, як економічні відносини створення в соціальній інфраструктурі послуг.^[1]

Оскільки спектр галузей соціальної інфраструктури є достатньо широким, для оцінки стану соціальної сфери Закарпаття автором виділені 5 основних галузей :

- освіта,
- культура,
- житловий фонд,

- зв'язок,
- охорона здоров'я .

Серед важливих показників забезпечення сільських жителів соціальними послугами є наявність об'єктів освіти. Даний показник свідчить про загальну культуру та інтелектуальний розвиток особистості.

В Україні встановлена єдина структура системи освіти, що включає: дошкільне виховання; загальну середню освіту; професійну освіту; вищу освіту; післядипломну підготовку (стажування, клінічну ординатуру тощо); аспірантуру; докторантуру; підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів; позашкільне навчання і виховання; самоосвіту.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину і суспільство, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

Держава визначає соціально-необхідний мінімум обов'язкових вимог до рівня й обсягу загальної середньої освіти. Здобуття загальної середньої освіти у навчально-виховних закладах в обсязі освітнього мінімуму оплачується державою.

За рахунок відрахувань державних, громадських, акціонерних та приватних підприємств, організацій, коштів батьків та інших добровільних внесків можуть вводитися додаткові навчальні курси для здобуття освіти, що перевищуватиме державний освітній мінімум.

Середні навчальні заклади є основним видом навчальних закладів, що здійснюють загальноосвітню підготовку. Це середня загальноосвітня школа 3-х ступенів: перший — початкова школа; другий — основна школа; третій — старша школа, кожна з яких може функціонувати самостійно. Школа третього ступеня дає повну загальну середню освіту. Обов'язковим є навчання в школі до 15 років. [2]

Серед структурних елементів освіти найбільшою складовою за чисельністю є середня освіта. У Закарпатській області у 2011/2012 роках налічувалося 679 загальноосвітніх навчальних закладів освіти, де навчаються 154 тисячі осіб. Кількість вчителів склала 18821 особа.

Для розвитку здібностей, талантів дітей створюються профільні класи, спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань.

Кількість денних загальноосвітніх навчальних закладів нового типу у Закарпатській області склала : гімназії - 13, ліцеї - 13, навчально-виховні комплекси - 38.

З освітянською мережею тісно пов'язані заклади культури. Помилки допущені у процесі економічних реформ негативно позначилися на розвитку культури, зокрема у сільській місцевості. Сучасна матеріальна база культурних установ внаслідок недофінансування не відповідає вимогам. В умовах радикальних економічних перетворень у галузі культури та мистецтва з'явилися негативні явища — різко скоротилася кількість кінотеатрів, згортається мережа об'єктів культурного призначення. В порівнянні з початком 90-х років більше як у два рази скоротилася кількість відвідувань театрів, музеїв, концертних залів, кінотеатрів, знизилася кількість друкованої продукції. Через спад реальних доходів, ріст цін на друковану продукцію та послуги культури люди обмежують своє культурне дозвілля.

В галузі культури та мистецтва за видами надання послуг виділяють такі заклади: театральні-видовищні (театри всіх видів та жанрів, концертні зали, філармонії, цирку, кінотеатри та ін.); культурно-просвітницькі (бібліотеки, музеї, виставкові зали та ін.); телебачення, радіомовлення; з виробництва друкованої продукції (книжкової, журнальної, газетної та ін.).

В Закарпатській області спостерігається тенденція до скорочення кількості кінотеатрів як у містах, так і в селах : на початок 2012 року кількість демонстраторів фільмів по області склала 33 одиниці (з них 11 у містах, 22 - у сільській місцевості). За 12 років цей показник скоротився у 22 рази (у 2000 році функціонував 731 кінотеатр).

У 2012 році по Закарпатській області кількість професійних театрів склала - 4 одиниці, концертних організацій - 5 одиниць, бібліотеки - 503 одиниці, кількість музеїв збільшилась з 4 одиниць - у 2000 році, до 14 одиниць - у 2012 році. Кількість закладів культури клубного типу у сільській місцевості скоротилася з 737 одиниць на кінець 1990 року до 469 одиниць на початок 2012 року. Із загальної кількості закладів 177 потребують капітального ремонту.

Житлова сфера є важливою складовою частиною економіки країни, яка суттєво впливає на всі галузі господарства. В теперішній час зайнято в цій галузі майже 15 відсотків працюючого населення.

Найвагоміша складова сільської соціальної інфраструктури - житловий фонд. Це й зрозуміло: якщо навіть у сільському поселенні немає інших інфраструктурних об'єктів, то житлові будинки обов'язково є. Житло є головним елементом житлово-комунального комплексу.

Житловий фонд населених пунктів Закарпатської області на початок 2012 року становив 28,959 млн.кв.метрів загальної площі, з якої дві треті - житловий фонд сільської місцевості. Сільській житловий фонд Закарпатської області станом на 01.01.2012 року складає 18125 м², що у 2 рази більше ніж міський житловий фонд - 9853м²

На початок 2013 року в Україні існують такі види норм житлової площі у розрахунку на 1 особу :

- санітарна норма - 9 м²на 1 особу;
- соціальна норма - 13,65 м²на 1 особу;
- розрахункова норма - 5-7 м²на 1 особу - це розмір житлової площі, який застосовується при обчисленні потреби у житлі.

Треба зазначити, що у всіх районах Закарпатської області дотримано соціальну норму житлової площі на одну особу - 13,65 м².

Житлові умови належать до числа основних показників рівня життя населення. Експерти ООН пов'язують рівень забезпеченості житлом з загальним рівнем економічного розвитку держави і доходом на душу населення. Поліпшення житлових умов є важливим напрямом соціальної політики держави.

Одним з показників благоустрою житла є наявність в домітках телефонного зв'язку. Як правильно підкреслює Саблук П.Т. «зв'язок - одна із найважливіших галузей соціальної інфраструктури, яка задовільняє потреби споживачів, органів державної влади, місцевого самоврядування, оборони і безпеки держави у засобах і різноманітних послугах зв'язку». [3]

Забезпеченість установ, підприємств і організацій соціально-культурної сфери телефонним зв'язком вкрай диференційована неоднорідна. Зокрема лікарні забезпечені ним на 86,2%, амбулаторії - 79,6 % та кожний другий дошкільний заклад і школа. Значно нижчий рівень забезпеченості торговельних закладів - 13,3%, підприємств служби побуту - 14,3 %.

У 2012 році у міських районах Закарпатської області кількість домашніх телефонних апаратів зменшилась на 8 тис., у порівнянні з минулим 2011 роком.

Для оцінки стану соціальної сфери не можливо не проаналізувати стан закладів охорони здоров'я.

Охорона здоров'я — це система державних, громадських, індивідуальних заходів та засобів, що сприяють здоров'ю, запобіганню захворювань та попередженню передчасної смерті, забезпеченню активної життєдіяльності та працездатності людини..

Медичні установи виконують економічну і соціальну функції. Зміст економічної функції полягає в тому, що в результаті діяльності медичних установ поповнюється працездатність робітників і, таким чином, ці установи беруть участь у відтворенні трудових ресурсів, впливають на підвищення продуктивності праці. Зміст соціальної функції виявляється в участі медичних установ у формуванні здоров'я людини, збільшенні довголіття.

Важливу роль у визначенні стану закладів охорони здоров'я має кількість лікарів усіх

спеціальностей. На початок 2012 року у Закарпатській області вона склала 5300 осіб, кількість середнього медичного персоналу складає – 11400 осіб, кількість лікарняних ліжок – 9800 місць (78, 2 ліжка на 10 тис.населення).[4]

Висновки.

В умовах трансформації суспільства соціальний розвиток села, рівень і його динаміка в значній мірі визначаються станом галузей соціальної інфраструктури, результати діяльності яких проявляються через рівень загальної і професійної освіти, культуру, здоров'я, фізичний розвиток людей, загальну тривалість життя, величину вільного часу та структуру його використання. Соціальна інфраструктура здійснює безпосередній вплив на формування людського фактору. З цього стає зрозумілим, що від темпів, масштабів та ефективності її розвитку в кінцевому рахунку залежать перспективи розвитку кожного сільського населеного пункту. Соціальна сфера — одна з найважливіших у житті суспільства, в якій реалізуються соціальні інтереси всіх верств населення, відносини суспільства та особи, умови праці і побуту, охорони здоров'я, відпочинку.

Соціальна сфера розвивається згідно з соціальною політикою, яку формує держава відповідно до умов національного, культурного і духовного життя. На всіх етапах свого розвитку держава повинна приділяти значну увагу розвитку соціальної сфери. Фінансовий стан країни є індикатором фізичного розвитку її населення тому надзвичайно важливо досліджувати всі напрямки його забезпечення. Відомо, що видатки на охорону здоров'я, освіту, культуру є продуктивними та позитивно впливають на економічний розвиток держави. Аналіз останніх досліджень та спеціальної економічної літератури, у якій, започатковано розв'язання проблеми фінансування соціальних галузей, підтверджує, що стан соціальної сфери безсумнівно вимагає негайних заходів щодо її реформування.

На сьогоднішній день в Україні виділяють такі основні проблеми у системі фінансування галузей соціальної сфери:

- відсутність визначеного законодавством і нормативно-правовими актами чіткого переліку джерел фінансування;
- відсутність зв'язків між фінансуванням державних і комунальних закладів соціальної інфраструктури і кінцевими результатами їх роботи;
- неможливість ефективного управління обмеженими ресурсами в умовах системи постатейного фінансування закладів соціального призначення.

Аналіз стану соціальної інфраструктури в Закарпатській області виявив її недостатній розвиток. Частина соціальних об'єктів застаріла і непридатна для подальшої експлуатації. Невирішеність проблем соціальної інфраструктури на селі значно гальмує реформування АПК, формування ринкової економіки, і, крім того, не забезпечує зайнятість та соціальний захист селян.

Виявлення факторів, що впливають на розвиток та функціонування соціальної інфраструктури, ретроспективний аналіз досліджень зазначеної проблеми та використання зарубіжного досвіду дали змогу виокремити складові механізми вдосконалення соціальної інфраструктури села. Економічний аналіз ефективності функціонування сільської соціальної інфраструктури дозволив виявити перспективні напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму.

В структурі організаційних важелів вкрай важливим є завершення формування нормативно-правової бази та розширення економічних функцій органів місцевого самоврядування, що підвищить керованість процесами соціально-економічного розвитку сільських територій, забезпечення надійного функціонування соціальної інфраструктури. В цьому контексті доцільним є створення при органах державного самоврядування проектних органів, які об'єднали б спеціалістів з питань соціально-економічного та культурного розвитку, тобто фахівців, які глибоко знають реальні проблеми функціонування соціальної сфери на місцях.

Резюме: Добробут і соціальна захищеність сільського населення багато в чому залежать від рівня розвитку соціальної інфраструктури села. Аналіз стану соціальної інфраструктури гірських районів Закарпатської області виявив її недостатній розвиток. Частина соціальних об'єктів застаріла і непридатна для подальшої експлуатації. Невирішеність проблем соціальної інфраструктури на селі значно гальмує реформування АПК, формування ринкової економіки, і крім того, не забезпечує зайнятість, соціальний захист селян. Розвиток засобів зв'язку і підвищення їхньої доступності для населення створюють більший соціальний ефект, який проявляється в поліпшенні умов життя людей, підвищенні його комфортності, зростанні інформованості та комунікабельності суспільства.

Помилки допущені у процесі економічних реформ негативно позначилися на розвитку культури зокрема у сільській місцевості. Сучасна матеріальна база культурних установ внаслідок недофінансування не відповідає вимогам. В області спостерігається тенденція до скорочення кількості кінотеатрів як у містах, так і в селах.

В Україні відбувається процес децентралізації управління та регулювання розвитку соціальних галузей на селі. Залишковий принцип фінансування соціальної сфери відходить у минуле. Заклади соціальної інфраструктури села передаються у відання сільських громад, які повинні опікуватись задоволенням життєвих потреб сільського населення. Однак невирішеність багатьох важливих проблем стримує ефективне функціонування об'єктів соціальної інфраструктури, а в окремих випадках приводить до зупинки їх діяльності.

Вихід із кризового становища у якому опинилися підприємства соціальної сфери необхідно шукати в удосконаленні механізму фінансування розвитку соціальної інфраструктури села та в удосконаленні системи їх оподаткування.

Situation with social sphere and her role in people's lives in Transcarpathian.

Welfare and social security of the rural population depends largely on the level of social infrastructure. Analysis of social infrastructure mountainous regions of Transcarpathia found its underdevelopment. Some social facilities outdated and unsuitable for further use. An unresolved problem of social infrastructure in rural areas significantly impedes reform of agriculture, a market economy, and in addition, does not provide employment, social protection of farmers. Development of communication and increase their accessibility to the public creates a social effect, which manifests itself in improving living conditions, increasing its comfort, increase awareness and sociability society. Errors committed in the course of economic reforms negatively affected the development of culture in particular in rural areas. Modern material basis of cultural institutions as a result of under-funding is not adequate. In the region there is a tendency to reduce the number of theatres in cities and in villages. In Ukraine, there is a process of decentralization of administration and regulation of the social sectors in the country. Residual principle of financing social disappearing. Establishments' social infrastructure transmitted in keeping rural communities that need to take care of the necessities of life satisfaction of the rural population. However, many important unsolved problems hampering the effective functioning of social infrastructure, and in some cases leads to stop their activities. Out of the crisis situation in which were social enterprises need to look at improving the mechanism for financing the development of social infrastructure and improving the system of taxation.

Література:

ПРОКОПИШАК, К.В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин: Монографія.-Львів:Українські технології, 2002. 264 с.

ЯГОДКА, А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2000.212 с.

Соціальна інфраструктура села: Навч.посіб./за ред. П.Т.Саблука, М.К.Орлатого/-Київ:Інст-т аграрної економіки УААН,2002.465с.

Статистичний щорічник України за 2011 рік.- Київ - ТОВ «Август Трейд», 2012.559с.

[1]Прокопишак К.В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин: Монографія.-Львів: Українські технології, 2002.264 с.

[2] Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2000. 212 с. , с.101

[3] Соціальна інфраструктура села: Навч.посіб./за ред. П.Т.Саблука, М.К.Орлатого/-К.:Інст-т аграрної економіки УААН,2002.- 465с.

[4] Статистичний щорічник України за 2011 рік.- Київ - ТОВ «Август Трейд» - 2012.- 559с.